
Az orvosegyesületek politikai szerepe a 20. század elején

The political role of medical associations at the beginning of the 20th century

Dr. habil. Hegedűs Katalin PhD

Semmelweis Egyetem, Általános Orvostudományi Kar, Magatartástudományi Intézet
hegedus.katalin@med.semmelweis-univ.hu

Initially submitted October 10, 2015; accepted for publication november10, 2015

Abstract:

Following the change of regime, the archives opened at the beginning of the 1990s and they were real goldmines for researchers. Exploring the history of associations and societies seemed very interesting since the reestablished associations often emphasized their legal continuity and history. Accurate data were necessary for this since the actual political aspects could alter the judgment of organizations before as well as after the change of regime.

The associations affiliated with the medical profession that acted also as pressure groups started to engage in political activities, especially after the First World War. The politicization of associations that started off as politics-free organizations characterized the whole Europe, it was not characteristic only of Hungary. It was associated with the economic situation and political climate following the lost war. The main question that we are trying to answer in our study is why medical associations and societies, that had been free of politics, became politicized. How did these organizations integrate in the political system at the time? How did they try to protect the interest of physicians? What conflicts of interests were between different medical groups?

The present study based on the review of archive resources and journals of that period deals with sensitive issues. Among others, it explores the political and economical causes of the conflicts between right wing and Jewish physicians, the development of power relations, and the impact of numerus clausus (the Anti-Jewish Act) on the activity of physicians.

Keywords: medical associations, political associations, beginning of 20th century

Kulcsszavak: orvosegyesületek politikai egyesületek, 20 század kezdete

1. Bevezetés

A rendszerváltás után, az 1990-es évek elején megnyíltak a levéltárak, amelyek „kincsesbányát” jelentettek a kutatók számára. Az egyesületek, társaságok történetének feltárása akkoriban különösen érdekesnek tűnt, mivel az újjáalakuló egyesületek sokszor hangoztatták jogfolytonosságukat, előzményeiket. Ehhez pedig pontos adatokra volt szükség, hiszen az aktuálpolitikai szempontok a rendszerváltás előtt és után is torzíthatták a szervezetek megítélését.

Az orvosi rendhez kötődő, érdekvédelmi tevékenységet is folytató egyesületek különösen az első világháború után vállaltak egyre több politikai tevékenységet. Ez nem csak

magyar sajátosság volt, a viszonylag politikamentesen induló egyesületek politizálódása szerte Európában jellemző volt és az un. hivatásrendiséghez (a rendi közösségbe, pl. kamarákba való tömörüléshez, sokszor a hivatás „államosításához”) kötődött, Magyarországon pedig összefüggött a veszített háborút követő gazdasági helyzettel és politikai hangulattal is. Az alapkérdések tehát, amelyekre válaszolni igyekszünk a tanulmányban: miért politizálódtak az addig politikamentes orvosegyesületek, -szövetségek? Hogyan tagolódtak be ezek a szervezetek az akkori politikai rendszerekbe? Milyen módon próbálták védeni az orvosok érdekeit? Milyen érdekellentétek feszültek az egyes orvoscsoportok között?

A levéltári források és a korabeli folyóiratok áttekintésén is alapuló tanulmány kényes kérdéseket feszeget: feltárja többek között a jobboldali és zsidó orvosok közötti ellentétek politikai és gazdasági okait, az erőviszonyok alakulását, valamint a zsidótörvények hatását az orvosok tevékenységére. (1)

1.1.Előzmények: orvostársaságok, orvosi törekvések a 19. század második felében

Az 1837-ben létrehozott Pest-Budai Királyi Orvosegyesület alapszabályában és hagyományaiban elhárította magától az érdekvédelmet. Elvileg helyeselte az orvos és az állam viszonyának, az orvosok megélhetésének és nyugdíjának állami szintű rendezését, de azt nem tartotta egyesületi vagy társasági szintű ügynek. (2) Az Orvosegyesület elsősorban a "kartársiasság" szellemét kívánta megteremteni, amely az 1850-es években kapott igazán értelmet. Ekkor a nagy hagyományokkal rendelkező Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseit a hatóságok nem engedélyezték, így az Orvosegyesület a magyar orvostársadalmat, az orvostudományt érintő reformjavaslatok megvitatásának színterévé vált.

1859-ben 946 orvosdoktor volt Magyarországon. (3) Ez a szám sok is, kevés is volt, mivel az orvosok számára az elszegényedett vidékeken való letelepedés nem biztosított megélhetést, és inkább a városokba áramlottak. A szabadságharc előtt a falvakban 800.000, a pesti belvárosban 300 lakosra jutott egy orvos, és ez az arány az elkövetkező évtizedekben nem sokat javult.

A pálya polgári foglalkozásnak számított és nagy vonzerőt gyakorolt a vagyonnal nem rendelkező köznemességre, a városi polgárságra és az értelmiséget jelentősen befolyásoló tehetséges plebejus rétegekre. A bevándorló és asszimiláló zsidó lakosság számára mindenképpen társadalmi felemelkedést jelentett az orvossá válás, hiszen az állami- és közalkalmazásból – csekély kivétellel – hagyományosan ki voltak zárva. Az orvosi pálya vallási és társadalmi nyitottsága – hasonlóan más szabad pályákéhoz – közismert volt. 1852-ben az orvosok 28%-a volt zsidó vallású, később ez az arány tovább emelkedett. Ez azonban nem jelentett elkülönülést, hanem éppen hogy nagyon gyors, néhány generáció alatti beolvadást, a magyar identitástudat kialakulását. Mindez névmagyarosításban, állampatrióta azonosságtudatban, sőt, néha kifejezett dzsentri-magatartásban nyilvánult meg a századforduló idejére. Természetesen ez nem csak az orvosokra, hanem más szabad pályán elhelyezkedő értelmiségiekre (ügyvéd, bankár, újságíró stb.) is vonatkozott, sőt, az orvosok magatartása inkább visszafogott volt. Ők tehát magyaroknak tekintették magukat és mások is úgy tekintettek rájuk. (4,5,6)

Az 1860-as évektől a magyar orvosok szervezkedésének két alapvető formája alakult ki: a tudományos társaságok és az érdekvédelmi szervezetek keretei. Az érdekvédelmi szervezkedés a Közegészségügyi Törvény (1876) előkészítése idején kapott lendületet, s

középpontjában az orvosi nyugdíjügy rendezése állt. Az első érdekvédelmi célzatú egyesület, a Budapesti Orvosi Kör (BOK) 1874-ben alakult meg. Szócsöve a Gyógyászat c. folyóirat lett, s hívei kezdettől némileg szemben álltak az 1857-ben alapított Orvosi Hetilap köré csoportosuló orvosokkal. A nézetkülönbség oka főleg abban mutatkozott meg, hogy a BOK elsősorban a magánpraxist védelmezte, míg a vidéki orvosok az „államosítás” felé hajlottak, azt tartották előnyösebbnek.

A magyar orvosok előtt a rendi közösségbe tömörülés markáns példái álltak. A német orvosok már a 18. század elején bekapcsolódtak a politikai életbe és szervezeteket hoztak létre. 1873-ban megalakították az Orvosszövetséget, amely kamarai funkciókat látott el (harc a kuruzslók ellen, a kar erkölcsi tekintélyének védelme, a chirurgusok tevékenységének határok közé szorítása). Más szakmákban már magyar példák is voltak: 1868-ban létesültek a kereskedelmi- és iparkamarák, 1874-ben az ügyvédi és egy évvel később a közjegyzői kamara. Mindezek együtthatásaképpen erősödött a magyar orvosok körében is a kamarai gondolat.

1874-ben Mátrai Jakab budapesti magánorvos vetette fel először az orvosi kamara gondolatát, amelyet a BOK megalakulásakor Dubay Miklós professzor nyújtott be vitára. Dubay javasolta a kötelező kamarai tagságot, amely nélkül senki sem folytathatott volna orvosi gyakorlatot. Emellett hangsúlyozta, hogy minden állami szervtől függetlenül orvosi és etikai kérdésekben az orvosi kamara megfelelő bizottságának kellene állást foglalni, amelyet a hivatalos fórumok és állami hivatalok kötelesek tudomásul venni. Jogot formált a kinevezésekre és az orvosok elosztására is.

A vidéki orvosok sérelmezték, hogy a kamara nem sokat javított volna a helyi törvényhatóságokkal kapcsolatos függő viszonyukon, nem kívánta rendezni az orvosok állami díjazását, csak a magángyakorlattal kapcsolatos "fizetési normákat" akarta ellenőrizni. Viszont általános elismerést aratott azzal a javaslatával, hogy az orvosokat fegyelmi szempontból ki akarta emelni a törvényhatóságok jogköréből, ami az orvostársadalom egyik legnagyobb sérelmét oldotta volna meg.

Az 1876. évi XIV. tc., a közegészségügyi törvény megjelenése után a pesti orvosi iskola vezető személyiségei, például Markusovszky Lajos vagy Fodor József, akik szintén az Orvosi Hetilap köré csoportosultak, minden fórumon igyekeztek érvényt szerezni a törvény előírásainak, illetve a törvény kiegészítéseként a magyar közegészségügyet és orvosi ellátást államosítani. Javasolták a közegészségügyi minisztérium létrehozását, az orvosi nyugdíjkérdés megoldását és az időhöz nem kötött kinevezési rendszer megvalósítását. A BOK képviselői (a Gyógyászat köre), Poór Imre vezetésével ugyanakkor a magánpraxis védelmében élesen felszólaltak a biztosító társaságok ellen, amelyek egyre több orvost foglalkoztattak. E rendszer kialakulásában a szabad orvosi gyakorlat megsértését látták, így a magyar orvostársadalmat a biztosító társaságok bojkottálására szólították fel. (7)

E két irányzattal szemben, illetve velük párhuzamosan alakult ki a vidéki orvosok mozgalma, amely 1879-ben létrehozta a Vidéki Orvosok Társaságát (ezt később Községi Orvosok Társaságává változtatták). Saját segélyegyletet is felállítottak, 200 tag részvételével. A BOK felajánlotta, hogy egyesüljenek, de a Községi Orvosok Társasága ettől elhatárolta magát. Indokaik között szerepelt, hogy nem csak érdekvédelmi tömörülésként, hanem tudományos társaságként is működnek. Tagjaikat nem tiltották el a biztosítóktól, mondván, azok számos kollégájuknak nyújtanak megélhetési lehetőséget.

1888-ban a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók tiszafüredi vándorgyűlésén Schwartzter Ottó ismét felvetette a kamara létrehozásának szükségességét. 1889-ben, a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlésének központi választmánya által a Magyarországon működő 3000 orvos nevében összeállított kamarai törvénytervezet - amelyet a porosz kamara szabályai ihlettek - már 1.§-ában kimondta: "Magyarország területén gyakorlatot űző vagy orvosi oklevelük alapján hivatalos állást elfoglaló orvosok - a császári és királyi közös hadsereg és a magyar királyi honvédség tetteles állományában szolgáló orvosok kivételével - törvény által szervezett testületekbe, kamarákba tartoznak." (8)

Ennek indoklásaként kifejtették: a szétforgácsolt orvosi kar nem képes egységesen fellépni, nincs elég ereje a nagyszabású reformok végig vitelére. Ezért az egészségügyi adminisztrációban dolgozó orvos-tisztviselők, a "gyógy-gyakorlattal" nem foglalkozók is szükségszerűen a kamara kötelékébe kell, hogy tartozzanak. A kamara célja ennek megfelelően az orvosi kar egyöntetű szervezése és ennek alapján a közegészségügyi és orvosszociális kérdések megoldása (ebben való közreműködés) volt. Az orvosi rend érdekeinek védelméért terveztek javaslatokat, előterjesztéseket tenni a felügyeleti jogkört gyakorló belügyminiszternek.

A tervezet nem tulajdonított jelentőséget az országos központnak, csupán regionális szervezeteket képzelt el. Kényes kérdésnek tűnt a fegyelmi jogkör ügye, amelyet a választmány hatáskörébe utalt, de a szerzők hangsúlyozták, hogy a fegyelmi jogkör gyakorlásakor a kamara nem büntetni akar, hanem a többség érdekeit védeni "valamely tagjának esetleges rosszakarata ellen". Legszigorúbb büntetésként az orvosi gyakorlattól 3 évre való eltiltást jelölték meg.

A kamarai tervezetet az Orvosi Hetilap folytatólagosan, a 12.-14. számban közölte, és ezzel nem várt mértékben borzolta fel a kedélyeket. Egymás után jelentek meg a tiltakozó levelek. Sokan az orvosi kamarát az "esztelen zaklatás" szervezetének nevezték, amely csak reguláz, tagdíjat szed, de a kar tekintélyét nem védi, inkább lejárátja. Flesch Nándor a Budapesti Királyi Orvosegyesületben azzal a megokolással támadta a kamarát, hogy az a céhrendszerhez való visszatérés lenne, mely az orvost szabad cselekvési jogától megfosztja, s az orvosi etika nívón tartásához sem lenne elég. Högyes Endre a rendi kérdések megoldására elegendőnek tartotta a meglévő egyesületeket. Arra hivatkozott, hogy a rendi érdekeket a közegészségügyi törvény védi és a kamara csak a törvény végrehajtását akadályozná. (9)

Az orvosok féltették a tekintélyüket, a céhekhez hasonlították a kamara intézményét. A kor liberális szelleme nem tűrte a béklyókat, bár a teljesen szabad magángyakorlat eszméje ekkorra már egyre inkább illúzióvá foszlott. Miután többéves vita után, 1896-ban a Millenniumi Közegészségügyi és Orvosi Kongresszuson a megjelent orvosok közül 156-an a kamarai javaslat ellen, 133-an pedig mellette szavaztak, Kéthly Károly közbülső megoldást javasolt: szabad társulások alapon olyan országos szervezet megalapítását indítványozta, amely "az orvosi rend etikai és társadalmi érdekeit képviseli". Ez a javaslat mindkét félnek megfelelt. Elsőnek a Budapesti Orvosszövetség (1897. május 3.), majd a Magyar Országos Orvosszövetség (MOOSZ, 1897. november 7.) alakult meg, amelynek tisztikarába arányosan választották be a fővárosi és a vidéki képviselőket. Egységes álláspontot alakítottak ki az orvosi rendtartás, a nyugdíj- és fizetési ügyek, a magángyakorlat és a biztosító társasági alkalmazások kérdésében, s javaslatokat terjesztettek a Belügyminisztérium elé. Az Orvosszövetség népszerűségét bizonyítja, hogy a századfordulón a magyar orvostársadalom 90-95 %-a csatlakozott városi és vidéki szervezeteihez.

1900-ban kiadták a MOOSZ Orvosi Rendtartását, amely orvostikai kódexként is funkcionált. Ez a rendtartás, amely előírta az orvos szabályszerű működésének feltételeit - kisebb változtatásokkal - egészen a harmincas évek végéig érvényben volt.

A századfordulón olyan nehézségekkel kellett szembenézni, amelyekre addig az orvosok nem számítottak: a biztosító intézetek terjedése bizonytalanná tette az orvosok anyagi viszonyait. A magánpraxis szűkülni kezdett és a biztosítóknál alkalmazott orvosok szerződésai sok esetben egyet jelentettek kizsákmányolásukkal. Hazánkban az ipari alkalmazottak biztosítását először az 1840. évi XVI. tc. rendelte el, illetve elismerte a munkások által alapított segélyegyleteket. Teljesebb körűvé a betegbiztosítást csak 30 évvel később tették. Ettől kezdve az Általános Munkás Betegsegélyző és Rokkant Pénztár tagjainak ingyen járt orvosi vizsgálat és kezelés, gyógyszer és 26 hét táppénz. Ekkor kezdődött a keveredés a magánrendelés és a biztosítottak rendelése között. Ez fokozódott, amikor az 1891. évi XIV. tc. kötelezővé tette a munkásbiztosítást. Egyre több orvos vállalt részfoglalkozásban állást a betegbiztosító pénztáraknál. Tizenhat évvel később kiterjesztették a betegbiztosítást a családtagokra is. A várost lassan követte a falu: 1900-ban létrehozták az Országos Gazdasági- és Cselédsegélyező Pénztárat a szegényparasztok részére. Ettől kezdve a községi és körorvosok is vállaltak részfoglalkozást a "Pénztárnál". A biztosítás azonban ekkor még zömmel a nagyvárosokra terjedt ki, 1895-ben pl. Budapest lakosságának 80%-a már biztosított volt. A szegényrendelést ebben az időben 120 ezren vették igénybe. Ebben a káoszban próbált rendet teremteni a MOOSZ, amely sok küzdelmet folytatott a Munkás Betegsegélyező Pénztár ellen. (10)

Melly József a 30-as évek elején így emlékezett vissza erre: az orvosszövetség "a legnagyobb és úgyszólván folyamatos küzdelmét folytatta kényszerűségből a szociális biztosítás ellen ... A rendet érintő biztosítási törvények alkotásakor mind erősebben hallatta szavát. Míg az 1891. esztendőben az első munkásbiztosítási törvényjavaslat, az 1891:XIV. tc. tárgyalását érdektelenül nézte az orvosi rend, addig az 1907:XIX. tc. (Az ipari és kereskedelmi alkalmazottak betegség és baleset esetére való biztosításáról - H.K.) előzetes tárgyalásán már részt vett s szigorúan ragaszkodott a biztosítás cenzushoz kötöttségéhez, a kollektív szerződéshez, az orvosi rend megbecsüléséhez és már ekkor a szabad orvosválasztás mellé kötötte szavát". (11)

Az orvosszövetség évenként tartott kongresszusain másik visszatérő téma volt a községi orvosok anyagi viszonyainak rendezése, az állami irányítás következetes megvalósítása, aminek szükségessége az 1876. évi közegészségügyi törvény hiányosságaiból fakadt. A törvény létrehozta ugyan a községi és körorvosi intézményt, de az orvosok anyagi helyzete annyira sem volt biztosítva, hogy az elemi szükségleteiket kielégíthette volna. A községek a felesleges tehernek tekintett körorvosi állásokra olyan csekély illetményt állapítottak meg, hogy betöltésük lehetetlen volt. A községek ilyen irányú rendelkezéseit a törvényhatóságok - anyagi helyzetükre való tekintettel - helybenhagyták.

A hangulat az orvosok körében egyre elkeseredettebbé vált, mivel javaslataik, felterjesztéseik rendre süket fülekre találtak a Belügyminisztériumban. Az 1907. évi MOOSZ-kongresszuson Nékám Lajos főtitkár már csak a sikertelenség tanulságait vonhatta le: "... a magyar orvosi kar csak későn vette fel a fegyvert saját érdekeinek megvédelmezésére... A magyar orvosok helyzetét nem érti a közvélemény... Nem pénzsóvárság készíti az orvosi kart arra, hogy e tekintetben felemelje szavát, hanem magának a köznek, a társadalomnak az érdeke... Legcélravezetőbb volna az orvosok érdekeinek érvényesítését a parlamentben

keresni. Sajnos az orvosképviselek eddig nem sok szolidaritást tanúsítottak kollégáikkal. Az orvosi karnak részt kell vennie a politikai mozgalmakban és politikai pozíciót kell magának teremtenie". (12)

2. Az orvosegyesületek politizálódása az I. világháború után

2.1. A trianoni Magyarország orvostársadalmi helyzete

Az 1926-ban készült nemzetközi összehasonlítás szerint Magyarország még a középmezőnyben helyezkedett el az egy főre jutó orvoslétszám tekintetében. A harmincas évek végére azonban nemcsak elérte, hanem túl is szárnyalta az európai átlagokat, s ezzel Magyarország az egy főre jutó orvossal a kontinens ranglistájának első helyére került. (13)

1. táblázat: Az orvosok száma Magyarországon, 1895-1938 (14)

Év	Orvosok száma	Ezrelékben	Évi növekedés vagy csökkenés
1895	4424	0.3	-
1901	5091	0.3	+111
1906	5176	0.3	+56
1911	5458	0.3	+56
1913	5758	0.3	+150
1917	4829	0.3	-185
1921	4489	0.6	-
1922	4792	0.6	+303
1923	4850	0.6	+123
1924	5227	0.6	+377
1925	5716	0.7	+433
1926	5850	0.7	+134
1927	6727	0.8	+877
1928	7403	0.9	+676
1929	7745	0.9	+342
1930	8196	1.0	+451
1931	8441	1.0	+245
1932	8415	1.0	-26
1933	8832	1.0	+417
1934	9127	1.0	+295
1935	9376	1.0	+249
1936	10075	1.1	+699
1938*	10590	1.2	+515

*1937-ről nem találtunk adatokat.

Az orvosok száma a történelmi Magyarországon 1895-től 1917-ig a szükségletekhez mérten, a közegészségügyi kívánalmaktól ugyan kissé elmaradva, de úgy fejlődött, hogy az alapján

nem vezethetett egzisztenciális válságukhoz. 1917-ben Magyarországon 4929 orvos működött, igaz, hogy az háborús esztendő volt, amikor sok orvos nem volt otthon, mégis szembeötlő, hogy a hivatalos statisztika 1921-ben csaknem ugyanannyi orvost jegyzett fel az egyharmadára zsugorodott csonka országban. Az ezer főre számított arányszám 1917-től 1921-ig így duplájára ugrott fel. Ezzel megkezdődött - Melly József szavaival - "az orvosi rend létszámának amerikai méretű szaporodása", amely tíz esztendő alatt 82,6%-os növekedést jelentett.

Melly József drámaian jelentette ki: "A sok adat közül is dermesztően meredt elénk az a tény, hogy a magyar orvosok hallatlan méretű túlprodukciónak állunk szemben, mely méreteivel és arányaival legkifejezettebben, sőt legveszélyesebben a székesfőváros orvosainak egzisztenciáját fenyegeti." (15) Az orvosok inkább a városokban, és elsősorban Budapesten igyekeztek letelepedni: például 1936-ban a 10 075 orvos közül 5866 élt a városokban. Ez 58,2%-ot jelent, pedig az 1930. évi népszámlálás szerint a népességnek csak 19,3%-a volt városi lakos. Budapesten, ahol a lakosság kilenced része tömörült, 4460 orvos, vagyis az orvosok létszámának 44,3%-a dolgozott. A Magyarországon működő négy orvosi kar évente 400 orvost bocsátott ki (1921 és 1931 között 5602 orvosi oklevelet adtak át az 5192 jogi és a 4507 műszaki oklevél mellett). Mivel az orvosok halálozási aránya ennek egyharmadát sem érte el, számuk évről-évre tovább gyarapodott. A szakorvosok számát tekintve a fogászat (stomatológia) állt az első helyen 23%-kal, utána a belgyógyászat 15%-kal és a szülészeti-nőgyógyászat 10%-kal. A hatósági orvosok száma 1936-ban 1401 volt, ebből 959 községi- és körorvos, 162 a városi, 238 a tiszti-, 27 a tiszti főorvos. A közegészségügyi központi igazgatásban 15 orvost alkalmaztak. (16)

Tanulságos megvizsgálni a népesség, illetve az orvosok vallás szerinti megoszlását a két világháború közötti időszakban. 1930-ban a lakosság 64,9%-a volt római katolikus, 20,9%-a református, 6,1%-a evangélikus, 5,1%-a izraelita vallású. Ugyanezen statisztika szerint 1930 végén az akkor regisztrált 8285 orvos közül 41,2% volt római katolikus, 14,9% református, 7,3% evangélikus és 34,4% izraelita vallású. (17)

Az orvosi "túlprodukciónak" megértéséhez át kell tekintenünk az orvosképzés adatait is. Laky Dezső korabeli statisztikai adatai tükrözik, hogy amíg 1900 és 1905 között 842 orvostanhallgató tanult Magyarországon (ugyanakkor a jogászok száma 6080, a műegyetemisták száma 1442 volt), addig 1910 és 1915 között 2836 orvostanhallgató mellett 5354 jogász és 1919 műegyetemista járt az egyetemekre. 1917-1918-ban hirtelen, addig soha nem látott mértékben ugrott fel az összhallgatók száma: 11.893-ról 17.920-ra. Ez alapvetően a "háborús" évfolyamok - a háború miatt tanulmányaikat megszakított vagy el sem kezdett korosztályok - egyetemre özőnlésével függött össze. Az emelkedés leginkább az orvostanhallgatókat érintette: ebben az évben 5716 medikust tartottak nyilván Budapesten és Kolozsvárott. 1918-1919-ben Budapesten 6526 medikus tanult, számuk hajszál híján kétszerese volt a jogászokénak. Az egész Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatósága alig valamivel volt több ennél az 1912-1913-as tanévig. Ugyanez vonatkozott a műszaki tudományok növekvő népszerűségére - a háború végén 656 vegyész-mérnök-hallgató és 585 építész-hallgató tanult a műszaki karon, a tényleges szükséglet többszöröse! (18)

A háború megerősítette a praktikus irányú választásokat és nem kedvezett a jogásznemzet régi illúziójának. A megélénkülő társadalmi mobilitás következtében olyan rétegekből is továbbtanulhattak a fiatalok, amelyekből azelőtt szinte elképzelhetetlen lett volna: megnövekedett a kispolgári, paraszti származású hallgatók aránya. Emellett a

közoktatási vezetés a hadbavonult hallgatók számára különböző kedvezményeket biztosított: ez elsősorban félévek összevonásában, illetve hátországi (egészségügyi) szolgálatban realizálódott.

A trianoni döntés után a kolozsvári egyetem 1921-től Szegeden folytatta működését, a pozsonyi egyetem rövid budapesti átmeneti időszak után 1923-tól Pécsen kapta meg új székhelyét. Az átmeneti időszakban az új székhelyű egyetemek minden módon igyekeztek növelni a hallgatóság számát. A kétharmadával megkisebbedett országba az elcsatolt területekről menekülni kezdtek a diplomás szülők is, tanulni vágyó gyermekeikkel. Számukra egzisztenciális kérdéssé vált a bejutás az egyetemekre. A politikai hangulatnak, ideológiának megfelelően a hátrányos megkülönböztetés a zsidó- és a nőhallgatókat érintette elsősorban. (1919 tavaszán az orvostanhallgatók 51,9%-a vallotta magát zsidónak; ugyanekkor 726 rendes és 43 rendkívüli nőhallgató tanult az orvoskaron.) (A numerus clausus rendelkezésre később visszatérünk.) Tizenöt évvel később, az 1934-1935-ös tanévben az orvostanhallgatók megoszlása a magyar tudományegyetemen így alakult:

2. táblázat: Az orvostanhallgatók nemi és vallási megoszlása a magyar tudományegyetemen, 1934-1935 (19)

	Nem				Vallás								Össz.
	férfi		nő		kat.		prot.		izr.		egyéb		
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	
Budapest	905	88	116	12	664	65	217	21	122	12	18	2	1021
Szeged	291	83	58	17	198	57	78	22	67	19	6	2	349
Debrecen	280	87	41	13	108	33	156	49	55	17	2	1	321
Pécs	344	87	53	13	229	57	70	18	95	24	3	1	397
Összesen	1820	87	268	13	1199	57	521	25	339	16	29	2	2088

2.2.A hazafias és bajtársi egyesületi szervezkedés az I. világháború után. A numerus clausus törvény hatásai

2.2.1. A Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete (MONE) megalakulása

A hazafias és bajtársi egyesületek alakulása a világháború vége felé indult el. Az 1918 végén létrejött szervezetek keresztény nemzeti összefogást hirdettek meg a veszített háborút követő, morális depresszióval szembeni ellenállásként. A magyar nemzeti gondolat faji megközelítése az Ébredő Magyarok Egyesületében (ÉME) jelentkezett először, ami Trianon után felerősödött. A békeszerződést követően, amikor a fegyveres erők létszámát korlátozták, a hazafias, bajtársi és sportegyesületek, amelyek az összes egyesületnek mintegy 15%-át tették ki, de hatásuk ennél jóval nagyobb volt, félkatonai szervezetekként is funkcionáltak, pl. lövészegyleteket hoztak létre.

Az első hazafias és bajtársi egyesületek között alakult meg a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete (MONE). Alapító tagjai közül többen, így Avarffy Elek és Csilléry András az ÉME listán is szerepeltek. (20) Csilléry vezető szerepet játszott a

Tanácsköztársaság utáni szociáldemokrata kormány megbuktatásában. A MONE lapban Avarffy Elek így emlékezett meg erről: „Augusztus 6-án éjjel Csilléry vezetésével végrehajtotta a "puccsot". Katona- és rendőrtisztek, altisztek, valamint polgárok és rendőrök élén egy felfegyverzett csoporttal, amelyben az orvosok közül Wein Dezső, Hammersberg Elemér és Avarffy Elek vettek részt, rajtaütésszerűen megrohanta a miniszterelnöki palotát és az éppen "minisztertanácsot" tartó kormányt a hatalom átadására kényszerítette. A szociáldemokrata vörös kormány eltávolítása után József kir. herceg "homo regius" kinevezte a nemzeti kormányt, amelyben Csilléry András mint népegészségügyi miniszter foglalt helyet." (21) Ezt a posztot a Friedrich kormányban Csilléry 1919 november végéig, az új kormány megalakulásáig töltötte be, de később is – különböző szervezetek, szövetségek vezetőjeként, országgyűlési képviselőként – a jobboldali orvosmozgalom egyik vezető egyénisége maradt.

A MONE alakuló közgyűlést augusztus 17-én, a Gólyavárban tartották meg, ahol 254 orvos jelent meg. Itt elfogadták a szervezet célját és programját is, amelyet a következőkben összegeztek: a MONE célja visszahódítani az orvosi rendben mindazt, amit a keresztény magyarság a liberalizmus bűnei következtében elveszített, tehát legfontosabb a "magyar orvosok tömörítése az orvosi rend nemzeti érdekeinek biztosítására keresztény etikai alapon és a közegészségügy előmozdítása". A programban szerepeltek még többek között a következők: „A vezetőszerp az orvosi társadalomban és tudományos intézményekben kizárólag magyar fajbelieknek jusson; Az orvosrendi tisztogatás munkája.” (22) Az alapítók a MONE-tagok köteleességévé tették többek között a különböző társadalmi mozgalmakban, politikai alakulatokban való részvételt, illetve a Magyarország sorsdöntő kérdéseiben való állásfoglalást is.

Az alakuló ülésen elnökké Ritoók Zsigmondot, alelnökké Windisch Ödönt, ügyvezető igazgatóvá Avarffy Eleket, dísz-taggá Bársony Jánost választották meg. Az 50 tagú választmányban helyet foglaltak az orvosegyetem és az orvosi közélet vezető képviselői is.

2.2.2. **Harc a numerus claususért. Tisztogatási akciók az orvosi karokon**

A numerus clausus törvény egyetemen belüli kezdeményezésére a törvény megalkotása előtt egy évvel a budapesti egyetemi orvoskar tette meg az első lépést. A MONE vezérkarban is helyet foglaló professzorok, Bársony János és Hoór Károly már 1919 augusztus 22-én megfogalmazták jelentésüket az orvoskari oktatás új rendjének kialakításáról. A zárt számot elsősorban azokkal szemben tervezték, akik politikailag nem feleltek meg az ellenforradalmi rendszer elvárásainak, ugyanakkor a nők orvoskari képzését is szigorú korlátozás alá akarták venni. A felveendő orvostanhallgatók számát 400 főben maximálták. (23) A faji, vallási jelleg később, a különböző karok állásfoglalásának egyeztetése után domborodott ki.

A világháború éveiben a nők egzisztenciális lehetőségei az orvosi pályán – mint az egyéb értelmiségi pályákon – kibővültek. 1918 előtt a nők az egyetemeken csak a bölcsészeti és az orvosi karokon folytathattak tanulmányokat, de még azokon is bizonyos korlátozásokkal. 1918 decemberében egy rendelettel – a korábbi korlátozásokat eltörölve – valamennyi egyetem és főiskola kapuját megnyitották a nők előtt. A nőhallgatók száma a világháború idején jelentősen nőtt (az 1913/1914. évi 538 főről 1917/1918-ban 1377 főre) aránya pedig - a férfi hallgatók tömegének katonai szolgálata következtében - még inkább növekedett. Az 1918-1919-es tanévben a háborúból visszatérő férfi hallgatók egyetemre özlése vetette fel a nőhallgatók felvételének korlátozását, számuk csökkentését. A nők ezen

kívül a világháború vége felé már nem csupán praktizáló orvosként, hanem egyetemi oktatóként is működtek, amely a visszatérő férfi oktatók számára egzisztenciális konkurenciát jelentett. Ezt kívánták felszámolni az orvoskar tanárai, de megfelelő ideológiát kovácsoltak hozzá az 1919 augusztus 22-i jelentésükben: "A nőknek az orvosi pályára való bocsátása különben általános csalódást eredményezett. Egy részük testileg, némelyik morálisan is tönkrement. Húsz év alatt egy sem vált közülük igazán kiváló orvossá." (24)

1919 szeptemberében, a numerus clausus törvény előkészítésével egyidőben megkezdődött a tisztogatás is az orvoskaron. A tisztogatás eredményeképpen Magyarország összes egyeteméről kizártak 58 orvostanhallgatót (zsidó közülük 54 fő); a budapesti egyetemről 11 hallgatót (zsidó közülük 11 fő): elbocsátottak 46 tanársegédet, gyakornokot, műtőnövendéket (zsidó közülük 43 fő); magántanárai közül 14-től vonták meg az előadás jogát (zsidó közülük 11 fő). (25)

A bizottság keresztény hallgatók esetében igen körültekintően járt el. Ilyen volt például ifjabb Petróczy Zoltán medikus (tartalékos tüzérhadnagy, a tudományegyetemi csendőrszázalóalj tagja) ügye, akit eredetileg az összes magyarországi főiskoláról kizárták azért, mert tagja volt a Galilei Körnek, a Vörös Hadseregnek és agitátorképző tanfolyamot is végzett. A hallgató fellebbezését így terjesztették az Egyetemi Tanács elé: "P.Z. régi nemesi családból származik, nemzeti és keresztény érzelmű. Fellebbezéséből látszik, hogy szegényes anyagi viszonyok és főleg ki nem forrott, eléggé zavaros idealizmus megtántorították a proletárdiktatúra idején. Nem tudott ellenállani a ragály bacillusainak. Most azonban a karhatalomba van osztva, oly környezetben él és teljesít kötelezettséget, ahol családi hagyományainál fogva otthon érzi magát és amelynek hatása alatt bizonyára teljesen kitisztul a ragály maradványaiból. Szóval, azt hiszem, megérdemli az irgalmat." (26) Az Egyetemi Tanács többszöri elutasítás után 1921-ben úgy döntött, nincs kifogása az ellen, ha Petróczy kizárása csak a budapesti egyetemre vonatkozóan marad fenn. (27)

A numerus clausus törvény elfogadása – 1920 szeptembere – után az egyetemi vezetés, a MONE és a diákszervezetek igen sok energiát fordítottak arra, hogy éberrel ügyeljenek a törvény betartására. A törvény alapján a „magyarországi nemzetiségek és népfajok” tagjai csak a formálisan kimutatható számarányuknak megfelelő mértékben vehettek részt a felsőoktatásban. A zsidóság össznépességén belüli aránya ekkor kb. 5% volt.

3. táblázat: A felvételre folyamodó és felvett hallgatók aránya a budapesti egyetem orvosi karán 1920-ban (28)

Évfolyam	Felvételre folyamodott	Felvételre ajánlott	Zsidó hallgatók
I.	1261	644	30 (4,6%)
II.-IV.	4414	2815	215 (7,9%)
I.- V.	5615	3459	245 (7,0%)

Az ideiglenesen Budapestre került kolozsvári és pozsonyi egyetem létszámgondokkal küzdött és a rendelkezés ellenére zsidó- és nőhallgatókat is felvett. Kuzmik Pál professzor ezt a "magatartást" igen erősen bírálta az 1920. novemberi egyetemi tanácsülésen: "Köztudomású, hogy a menekült s ideiglenesen Budapesten megtelepült két testvér egyetem a törvényt másképp értelmezte s a női hallgatók felvételének ideiglenes szüneteltetése iránti kérelmünket

tudomásul nem vették, de határozatunkkal szemben újságban hirdették, hogy ők női hallgatókat is felvesznek... A két testvér egyetem hallgatói között a zsidó-fajhoz tartozók arányszáma az egyes korosztályokban 70-80%." (29)

A vidéki egyetemek értelmezési nehézségekre hivatkoztak a numerus clausussal kapcsolatban. A szegedi egyetemről Reisz Frigyes dékán érdeklődött: "a numerus clausus szempontjából a valamely nemzetiséghez, fajhoz való tartozás, a vallást vagy származást illetően minő okmányok alapján döntendő el?" Hoór Károly szemészprofesszor válaszában hangsúlyozta, hogy "valamely nemzetiséghez vagy fajhoz való tartozás csupán a származás és soha a vallás szerint nem ítéltető meg és nem bírálható el, hiszen a vallás cserélés sem a származást, sem a fajt nem változtathatja meg... Az 1920. évi XXV.tc. nem felekezetek, nem vallás, hanem expressis verbis nemzetiség és faj szerint osztályoz és tiltakozunk az ellen, hogy faji kérdésből felekezeti kérdést csináljanak." (30) Végül alapokmányként a születési anyakönyvi kivonatot jelölte meg.

A numerus clausus törvény megjelenése után megszorodtak az incidensek az egyetemen. Az egyetemisták "rendfenntartó alakulatai" az "idegen" hallgatókat nem akarták beengedni az előadásokra, napirenden voltak a verekedések. A Magyar Orvos című lap – ha bátortalanul is – ellentámadásba lendült: "A medikus. Az éjszakai botránykrónikákban gyakran találkozol vele. Tányérsapkát visel és jobbában bikacseket szorongat, - "igazoltatja" a békés járókelőket... Ezért az ifjúságért - tisztelet és becsület a számos kivételnek - ennek az ifjúságnak a háborítatlan érvényesüléséért hozták be a numerus clausust, mely a künnrekedtek jelentékeny részének kezébe vándorbotot adott." (31) A MONE válasza nem sokat váratott magára. A Szózat c. újságban Pfeiffer Miklós a Csaba Bajtársi Egyesület és a MONE nevében visszautasította az illetéktelen "judeo-bolsevista" beavatkozást a "jó magyarok és tántoríthatatlan hazafiak rendcsinálási akcióiba", amelyekre - úgymond - a hatóságok tehetetlensége miatt a keresztény magyarságnak elkerülhetetlen szüksége van. (32)

A MONE az orvosok kisebb részét tömörítette szervezeti keretei között. Egyesületi kimutatásai szerint 1919-ben 254, 1923-ban 1600, 1924-ben 1769, 1925-ben 1900 taggal rendelkezett. Befolyása azonban a világháború utáni politikai légkörben jóval nagyobb volt, mint ahogy azt a taglétszámból következtetni lehetett volna. Az addig jelen levő kartársiasság eszméje egyre inkább háttérbe szorult. A "klasszikus" orvosi folyóiratok, közlönyök: az Orvosi Hetilap, a Gyógyászat, az Országos Orvosszövetség 1919 után sem adott helyet az útszéli stílusnak, igyekezett megőrizni politikamentességét, szakszerű hangvételét. A MONE ezért kezdetben a jobboldali, militáns lapokban, elsősorban a Szózatban és az új Nemzedékben hallatta hangját.

1920 január 1-én új orvosi folyóirat, a Magyar Orvos mutatkozott be: „...A sok háborús nyomorúság, a kommün szenvedései, az azok nyomán járó súlyos tapasztalatok után feleszmélt a nagy társadalom, kezdte megbecsülni az orvosokban rejlő tehetséget és erkölcsi erőt és feleszméltek az orvosok is, legalább is érdeklődni látszanak a politika és az orvosgazdasági kérdések iránt. Tisztán ez a körülmény, és az orvosi ügyek iránti lelkesedés - mely eszmények harmóniáját sem zavarja nálunk sem érvényesülni vágyás, sem haszonlesés, - késztetett bennünket arra, hogy ebben a látszólagos alkalmatlan időben, orvostársadalmi, orvospolitikai, orvosgazdasági lapot alapítsunk... Hitünk: Az orvostársadalom erkölcsi és anyagi felvirágzása. Vallásunk: a tiszta orvosi becsület." (33)

A MONE azonnal reagált: a Magyar Orvos "az általános kartársi szolidaritás hangoztatása mellett igyekszik a speciális zsidó érdekek szolgálatába fogni a még mindig

félrevezhetőnek vélt gój-kollegákat." (34) Ettől kezdve útszéli hangú sajtópolemizálás indult meg a MONE és a Magyar Orvos között, amely a MONE folyóirat 1924-es indulásakor tovább fokozódott. A cikkek túlnyomó többsége a húszas évek első felében a numerus clausus, illetve az orvosi közélet "megtisztításának" témája körül forgott. A számtalan példa közül az Ádám-ügyet emelnénk ki, mert ennek visszhangja a nemzetgyűlésig, illetve Horthy-ig is eljutott.

Az egyetemi autonómia sérelmi ügye, az un. Ádám-ügy, amely csaknem tíz éven keresztül szerepelt az orvosi kar és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium napirendjén, sajátos felhangot kapott a MONE és az orvostanhallgatók Csaba Bajtársi Egyesülete interpretálásában. A kezdetek 1926-ra nyúlnak vissza, amikor Horthy Miklós - személyes okok alapján - Klebersberg útján, az orvoskar megkérdezése nélkül kinevezte a félig zsidó származású, de keresztény vallású, nagyhírű, liberális gondolkodású sebészt, Ádám Lajost a Szent István Kórházban létesített III. sz. Sebészeti Klinika élére. Az orvoskar érzékenyen reagált az autonóm jogok semmibe vételére: memorandumban tiltakozott, dékánja lemondott, egyik tanárát, Verebély Tibort Horthy-hoz menesztette külön kihallgatásra, a kinevezett tanár jogait elvitatta. Az 1926-1927-es tanévben az Orvosi Kar ülésein szinte csak az Ádám ügyről volt szó. 1927 január 17-én Bethlen István miniszterelnök a rektort és a dékánt is magához kérte és nehezményezte, hogy az ő tudta nélkül voltak kihallgatáson a kormányzónál. A miniszterelnök az Ádám féle kinevezés elleni ellenállást antiszemita ügynek nevezte és hangsúlyozta, hogy Ádám esetleges későbbi lemondását nem fogadja el. A Kar ezek után jelentésben mentegetőzött és magánbeszélgetésnek minősítette a kormányzó előtti kihallgatást. (35)

Csilléry mint képviselő interpellációt intézett az ügyben a kultuszminiszterhez, aki a kinevezés megtámadhatatlansága mellett nyilatkozott. (36) Csilléry utoljára 1937-ben szólalt fel ez ügyben a Parlamentben. Bethlennek címezve közölte, hogy kormánya annak idején politikai okokból nevezte ki Ádámot. Bethlen ezt visszautasította, mondván, a kormányt nem politikai szempontok, hanem szakmai - emberi szempontok vezették ebben és kihangsúlyozta, hogy „Ádám Lajos a tudománynak, a szenvedő emberiségnek tett nagy szolgálatokat, szolgálatait legmagasabb helyen is többször igénybe vették és értékelték. (Itt Bethlen nyilvánvalóan Horthyra utal, akinek Ádám orvosa volt. H.K.)” (37)

*

A MONE programja és a 20-as évek elején betöltött szerepe megfelelt a többi hazafias-bajtársi egyesület hasonló jellegű tevékenységének, ideológiája pedig a korabeli hivatalos ideológiának. Antiszemitizmusa ugyanakkor – amit a Trianont követő kenyérharcból fakadóan az orvosok csaknem felét kitevő zsidó orvosok eltávolításának igénye erősített – talán még a hivatalos politikai vezetőknél is jobban sarkallta őket a cselekvésre. Le kell szögeznünk azonban, hogy az évtizedek során 5000 fős tagságot is elért MONE tagjainak jelentős része nem politizált aktívan. Sokan, mint pl. Imre József vagy Johan Béla csak mint keresztény orvosok léptek be az egyesületbe és a szélsőséges akciókban soha nem vettek részt.

XVI. ÉVFOLYAM

□ □ 8. SZÁM □ □

MONE

BUDAPEST, 1939

AUGUSZTUS 1.

ORVOSTÁRSADALMI SZEMLE**A MAGYAR ORVOSOK NEMZETI EGYESÜLETÉNEK HIVATALOS HAVI KOZLÖNYE**Felelős szerkesztő: **Hoifer József dr.**

Szerkesztőség és kiadóhivatal: VIII., József-utca 2., II. em. 4. Telefon: 1-304-72. ~ Tagoknak illetményképen jár. Elosztási ára nem tagoknak egy évre 9 pengő. ~ Egy példány ára 80 fillér. ~ Postatakarékpénztári folyószámla: 57816.

1919–1939

A Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete (MONE) megalakulása 1919-benÍrta: **Avarffy Elek dr.**

A liberalizmus túltengése, a zsidóság szertelen térfoglalása és elhatalmasodása, de főképp az 1918. évi «forradalom» és méginkább a kommunizmus alatti vezető szereplése, valamint az *Orvosok Szakszervezetének* a keresztény magyar orvosok elleni támadó fellépése érlelték meg a gondolatot *Avarffy Elek dr.* elméjében, hogy meg kell szervezni a keresztény magyar orvosokat szellemi, erkölcsi, gazdasági és fajvédelmi téren egy táborban, amely tábor, illetve szervezet azután a zsidó orvosi térjogtalással szemben a harcot és küzdelmet felveszi. *Avarffy, Bársony János* professzornak, az örökemlékü nagy magyar fajvédőnek volt első asszisztense közvetlenül a kommunizmus 1919. évi március hó 21-én történt kitörése után főbb vonásokban kigondolta ezt a szervezetet, amelynek a *MONE (Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete)* nevet adta, a szervezkedést azonnal meg is indította, nem rettenve vissza attól a bosszúálló terrortól sem, amely minden ellenforradalmi megmozdulással szemben a golyóig és akasztófaig kérlelhetetlen kiméletlenséggel és kegyetlenséggel járt el...

Az ellenforradalmi szervezkedés egyik fészke eleinte a *Zboray-féle Mária-utcai Sanitas-penzió* volt, amelyet orvomagánygyakorlati célokra keresztény orvosok használtak fel. A «gerstli-korszak», a valóságos koplalás több közismert és tekintélyes orvost, akik a penzióban már hosszabb idő óta orvosi működést fejtettek ki, étkezésekre is gyakran idekényszerített. Sűrűn fordultak meg itt az orvosok közül *Pekanovich István, Szinnyei József, Safranek János, Csilléry András, Dörner Dezső, Mező Béla, Imre József, Vitéz Horváth Mihály* és mások is, akik valamennyien már egy kis orvosi ellenforradalmi csoportot alkottak. Idejárt, mint

«sötétben bujkáló ellenforradalmár» *Hovszky János* kereskedő, a Baross-Szövetség későbbi elnöke is, akivel *Avarffy* csakhamar összeköttetésbe lépett és együtt szervezték meg a Józsefvárosban az ú. n. «üveges-csoport»-ot, amelynek 80 ellenforradalmár tagja volt, akik valamennyien elrejtett fegyverekkel is rendelkeztek...

1919 április 20-án, tehát alig 3 héttel a kommunizmus kitörése után, gyönyörű tavaszi napon, amikor már sokakban a kikelet hatása alatt is viritani kezdett a reménység, hogy a tanácsköztársasági uralom bukására nem fog kelleni sokáig várni, mert főképp a gazdasági társadalom ellenszegülése folytán helyzete az aratás utáni időkben tarthatatlan lesz, *Avarffy Elek* közölte *Pekanovich Istvánnal* tervét és a *MONE* tervezetét. *Pekanovich* nagy örömmel fogadta a gondolatot és *Avarffy* már másnap *Szinnyei Józsefet* «kapcsolta be», aki *Ritoók Zsigmondot* és *Farkas Gézát*, a későbbi professzort «hozta» azzal az ajánlással, hogy *Ritoók Zsigmond* legyen majd az orvosok keresztény nemzeti egyesülésének elnöke. *Avarffy* az elsők között tárgyalta *Windisch Ödönnel*, majd *Szinnyei* és *Ritoók Winternitz Arnolddal* és *Wenhardt Jánossal*, akik bátran és lelkesen csatlakoztak a mozgalomhoz, ugyanakkor *Avarffy* közölte terveit *Csilléry András*sal, *Dessewffy Aladárral*, *Safranek Jánossal* és *Dörner Dezsővel*.

Csilléry András lakásán ezalatt már szintén erősen szervezkedett minden irányban az ellenforradalom, amelyben később *Wein Dezső* orvostárs is vezető tevékenységet fejtett ki és élete vakmerő kockázatásával támadt reá Budán az úrnapi körmenet alkalmával az Oltáriszentséget meggyalázó vörös katonákra... Az orvosok közül *Hammersberg Elemér* szervezett még

végjegyzet:

1. MUNKNÉ HEGEDŰS, K. *Az orvosegyesületek politikai és érdekvédelmi tevékenysége, 1919-1944.* Kandidátusi értekezés, Bp. MTA. 1993. 269.
2. KAPRONCZAY, K. – SZEMKEŐ, E.: *A magyar orvostársaságok kialakulása és fejlődése a 19-20. században.* Orvostörténeti Közlemények, 1979. (87-88) 141-155.
3. BUZINKAY, G.: *A magyarországi orvostársadalom a 19. század közepén.* A 24. Nemzetközi Orvostörténeti Kongresszuson elhangzott előadás kéziratából.
4. N. SZEGVÁRI, K: *Numerus clausus rendelkezések az ellenforradalmi Magyarországon.* Bp. Akadémiai Kiadó, 1988. 51.
5. VÖRÖS, K: *A budapesti zsidóság 1849-1918 c. tanulmányában* (Kortárs, 1986. 12.) részletes adatokat közöl a letelepedő zsidóság pályáorientációjáról. Az ő adatai szerint 1910-ben az 1227 budapesti orvos közül 623 volt zsidó vallású.
6. HANÁK, P. *A lezáratlan per. Zsidókérdés, asszimiláció, antiszemitizmus.* Bp. Gondolat Kiadó, 1984. 357-379. c. tanulmányában írja: a magyarság 1850 és 1910 közötti, 5 millió főt meghaladó szaporulatából 1,7 millió fő származott asszimilációból - ebből 600.000 fő német, 600.000 fő zsidó és 400.000 fő szlovák bevándorló volt. Az. asszimiláció társadalomtörténeti szakaszai: 1. a megtelepedés - az eredeti identitás megőrzésével, elkülönüléssel illetve formális alkalmazkodással; 2. az integráció - erre a kétnyelvűség, a keverék folklór kialakulása jellemző kb. a kiegyezés korára; 3. a beolvadás - amikor a teljes elmagyarosodás, az új identitás válik döntővé - ez inkább a századelőre jellemző. A foglalkozási megoszlás alakulása a generációkat tekintve: felvásárló kereskedelem (terménykereskedelem) - hitelszervezet - közlekedés - szállítás - műszaki pályák - szakértelmiség. Mindez a modern polgárosodást megalapozó infrastruktúra szerves kiépülését is jelentette.
7. KAPRONCZAY, K.: *Orvosi érdekvédelem a múlt század végén.* Orvosi Hetilap, 1982. (38.) 2374.
8. Orvosi Hetilap, 1889. (12.) 165-166.
9. MELLY, J.: *A budapesti orvosok szociális és gazdasági viszonyai.* Bp. A Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1932. 42.
10. ÁDÁM, Gy.: *Az orvosi hálapénz Magyarországon.* Bp. Magvető Kiadó, 1986. 34-35.
11. MELLY, J., i.m. 45.
12. Orvosi Hetilap, 1907. 883.
13. MELLY, J., i. m. 60.
14. az adatokat ld. Melly J. i.m. 60. 1930-ig; Magyar Statisztikai Szemle, 1938. 4. sz. 392. ; 1931-től 1936-ig; az 1938-as adatot ld. Bezerédyné - Hencz - Zalányi i. 228.
15. MELLY, J., i.m. 74.
16. Magyar Statisztikai Szemle, 1938. (4) 392-393.
17. u. o. 382.,388.
18. LAKY, D.: *A magyar egyetemi hallgatók statisztikája.* Bp. KSH, 1931. 30-33. o.
19. OL BM iratok, K 150-8C
20. ZINNER, T.: *Az ébredők fénykora (1919-1923).* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989. 15, 56., 70.
21. AVARFFY, E.: *A Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete (MONE) megalakulása 1919-ben.* MONE, 1939. aug. 1. 138-139.

22. u.o. 138.
23. N. SZEGVÁRI, K., i.m. 95-96.
24. N. SZEGVÁRI, K., i.m. 105-106. idézi az 1919. aug. 22-i orvoskari jelentést.
25. Semmelweis Egyetem Levéltára, 1919-1920. 1626, 2315, 2400 sz. irat
26. Egyetemi Tanácsülés jegyzőkönyve, 1920. máj. 15. = Semmelweis Egyetem Levéltára, 1919-1920. 7888. sz. irat
27. Az Orvoskari tanártestületi ülés jegyzőkönyve, 1936. jún. 9. = Szakszervezeti Levéltár (SZKL), Orvosegészségügyi Szakszervezet anyaga, 3. doboz, 4. dosszié
Petróczy még 1936-ban sem végezte el az egyetemet. Először Pécsen tanult, majd szülei anyagi helyzete miatt szüneteltette tanulmányait. 1936-ban döntött úgy az egyetem, hogy feloldja a budapesti karról való kizárási ítéletét.
28. N. SZEGVÁRI, K., i.m. 129.
29. Egyetemi Tanácsülés jegyzőkönyve, 1920. nov.21. = Semmelweis Egyetem Levéltára, 120-1921. 6591. sz. irat
30. Semmelweis Egyetem Levéltára, 1921-1921. 3574. sz. irat
31. Magyar Orvos, 1922. (9) 60.
32. Szózat, 1922. máj. 11.
33. Magyar Orvos, 1920. (1) 1.
34. Nemzeti újság, 1920. jan. 6.
35. Orvoskari tanártestületi ülés, 1927. január 19. = Semmelweis Egyetem Levéltára, Tanácsülési jegyzőkönyvek, 1926/1927. 415-423.
36. MONE, 1926. aug. 1. 152-154., szept. 1. 178-179., okt. 1. 205-207. és Csaba, 1937. márc. 1.
37. MONE, 1937. máj. 1. 78.

Irodalom

1. ÁDÁM, Gy.: *Az orvosi hálapénz Magyarországon*. Bp. Magvető Kiadó, 1986. 34-35.
2. AVARFFY, E.: *A Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete (MONE) megalakulása 1919-ben*. MONE, 1939. aug. 1. 138-139.
3. Az Orvoskari tanártestületi ülés jegyzőkönyve, 1936. jún. 9. = Szakszervezeti Levéltár (SZKL), Orvosegészségügyi Szakszervezet anyaga, 3. doboz, 4. dosszié
4. BUZINKAY, G.: *A magyarországi orvostársadalom a 19. század közepén*. A 24. Nemzetközi Orvostörténeti Kongresszuson elhangzott előadás kéziratából.
5. Egyetemi Tanácsülés jegyzőkönyve, 1920. máj. 15. = Semmelweis Egyetem Levéltára, 1919-1920. 7888. sz. irat

6. HANÁK, P. *A lezáratlan per. Zsidókérdés, asszimiláció, antiszemitizmus.* Bp. Gondolat Kiadó, 1984. 357-379.
7. KAPRONCZAY, K. – SZEMKEŐ, E.: *A magyar orvostársaságok kialakulása és fejlődése a 19-20. században.* Orvostörténeti Közlemények, 1979. (87-88) 141-155.
8. KAPRONCZAY, K.: *Orvosi érdekvédelem a múlt század végén.* Orvosi Hetilap, 1982. (38.) 2374.
9. LAKY, D.: *A magyar egyetemi hallgatók statisztikája.* Bp. KSH, 1931. 30-33. o.
10. Magyar Statisztikai Szemle, 1938. (4) 392-393.
11. MELLY, J.: *A budapesti orvosok szociális és gazdasági viszonyai.* Bp. A Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1932. 42.
12. MONE, 1926. aug. 1. 152-154., szept. 1. 178-179., okt. 1. 205-207. és Csaba, 1937. márc. 1.
13. MONE, 1937. máj. 1. 78.
14. MUNKNÉ HEGEDŰS, K. *Az orvosegyesületek politikai és érdekvédelmi tevékenysége, 1919-1944.* Kandidátusi értekezés, Bp. MTA. 1993. 269.
15. N. SZEGVÁRI, K: *Numerus clausus rendelkezések az ellenforradalmi Magyarországon.* Bp. Akadémiai Kiadó, 1988. 51.
16. OL BM iratok, K 150-8C
17. Orvosi Hetilap, 1889. (12.) 165-166.
18. Orvostudományi tanártestületi ülés, 1927. január 19. = Semmelweis Egyetem Levéltára, Tanácsülési jegyzőkönyvek, 1926/1927. 415-423.
19. Semmelweis Egyetem Levéltára, 1919-1920. 1626, 2315, 2400 sz. irat
20. Szózat, 1922. máj. 11.
21. VÖRÖS, K: *A budapesti zsidóság 1849-1918* Kortárs, 1986. 12.
22. ZINNER, T.: *Az ébredők fénykora (1919-1923).* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989. 15, 56., 70.